УДК 811.161.2’233:398(477)

МАТЕРИНСЬКИЙ КОД – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Д. С. Лаврик,
Сумський державний університет, м. Суми

У статті розглядаються поняття материнського й мовного коду, які є основою формування мовної особистості дитини, особливості їх реалізації в українській поезії для найменших.

Ключові слова: *материнський, мовний код, мовна особистість, мовленнєвий етикет, мовна девіація.*

Ще до свого народження дитина відчуває тембр голосу батьків, коли вони звертаються до неї, спілкуються між собою, тому дуже важливим є виховання рідним словом, у якому закладено національний досвід, традиції, особливе бачення світу, реалізоване за допомогою мовних засобів, кодів.

Поняття «код» розглядається в працях В. фон Гумбольдта, К. Юнга («етнічний код»), а також у працях сучасних мовознавців Н. Шумарової, О. Палінської («мовний код»), Н. Зборовської («батьківський код», «материнський код»).

Ми ставимо за мету виявити специфічні мовні засоби, за допомогою яких материнський код реалізується в текстах поетичних творів для дітей.

Для реалізації поставленої мети ми передбачаємо виконання таких завдань:

1) розкрити зміст поняття «материнський» та «мовний» код;

2) звернути увагу на процес порушення «мовного» коду, термін «мовна девіація»;

3) декодувати дитячі поетичні твори на предмет вияву в них мовних засобів, які максимально розкривають поняття «материнського коду».

Так, у дослідженні Палінської О. М. «Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму» мовний код визначається як «сукупність мовних засобів, що використовуються з комунікативною метою і характеризуються певною однорідністю (це можуть бути літературні мови, соціальні та територіальні діалекти, стилістичні різновиди однієї мови тощо)» [7].

Мовний код закладений у малих фольклорних формах (загадках, забавлянках, закличках), що дає змогу ще змалку залучити дитину до національного, рідного, материнського.

Материнський код – рідномовний код, який передається матір’ю за допомогою мовних засобів саме материнською мовою.

Лексему «Мати» ми вживаємо у широкому розумінні, звертаючись до поняття «Велика Мати», яке знаходимо в працях К. Юнга «Людина та її символи» і М. Бубера «Два образи віри».

Зокрема, К. Г. Юнг наголошує на тому, що одним із важливих образів є культ Великої Матері, символом якого є дерево, а також на існуванні двох принципів світотворення – чоловічого (батько, дух) та жіночого (мати, матерія): «Як же суттєво відрізняється від сьогоднішнього її образ, сповнений глибокими емоційними почуттями – образ Великої Матері, що втілює Матір-Землю! Аналогічним образом є Дух, який був батьком всього сущого, тепер називається інтелектом…» [8, с. 93].

Відомий філософ Мартін Бубер говорить про те, що «кожне людське дитя, як і все живе, що знаходиться у процесі становлення, знаходиться у лоні Великої Матері – … первинно несформованого світу. Відділившись від нього, дитина входить в особисте життя…, щоб натомість втраченого природного зв’язку зі світом отримати духовний… [2, с. 42].

Як і сама людина, так і світ, що її оточує, має подвійне начало, лише за такої

двоїстості відбувається нормальний розвиток особистості.

Передача материнського коду можлива й через чоловічий текст, зокрема колискові, які містять символіку жіночого простору й специфічні художні засоби.

Якщо виховання материнською мовою буде відкинуте, то ми можемо втратити рідномовний код, який є найбільшою цінністю не лише для окремої людини, а й для нації в цілому. Саме тому так важливо, щоб материнське слово було вимовлене тією мовою, яка передавалась із покоління в покоління.

Отже, максимально розкрити свій внутрішній потенціал, презентувати себе як націю можливо лише рідною мовою, через притаманні їй художні засоби, у яких закладено материнський код.

На сьогоднішній день досить поширеним є явище суржику, що дає підстави для занепокоєння, адже мовлення презентує не тільки окрему людину, рівень її освіченості, а й державу. Мовні коди перестають деференціюватися мовцем, носій мови починає сприймати їх як джерело недиференційованих мовних засобів, при цьому виникає мовна девіація.

Звернімося до поняття мовної девіації. Ф. С. Бацевич розглядає його як тип комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні, причиною яких є недостатня мовна компетенція учасників. Це різноманітні помилки, неточності, особливі лінгволяпи, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики [1, с. 322].

Мовний білінгвізм, недостатня кількість якісної літератури рідною мовою спричинили виникнення лексем-покручів, утворених за моделлю чужої мови. Кличний відмінок ігнорується носіями – натомість називний уживається майже кожного разу за аналогією до російської мови, у якій він є нормативним. Що ж ми втрачаємо? На перший погляд – просто використання іншої відмінкової форми, а насправді обкрадаємо, позбавляємо себе енергетики, закладеної в рідному слові. Можемо передбачити, що така ситуація матиме наслідки, але навряд на користь українця: його культурі, звичаям, національній самосвідомості, а також, певним чином, вплине на формування мовної особистості.

У поезії «Скерцо» О. Забужко звертає увагу на те, що слово в сучасному суспільстві поступово знецінюється, втрачає свій захист. Так, у власній державі вона не має гідного статусу.

....іде девальвація слова –
Й нема на цей серпень управи,
й нема кінця…
Повільними насипами диму
невпинно обмотує тиша
Ці скулені постаті й келихів місячну креш. [8, с. 4]

У контексті лексема «девальвація» набуває метафоричного значення, негативна конотація посилюється вживанням прислівника «невпинно». Повторення заперечних предикативних слів («нема»), трикрапки та єднальних сполучників («й .....й») створює ефект прискорення часу. Безперервність процесу втрати рідномовного коду авторка передає дієсловом на позначення руху («іде») недоконаного часу.

Ліна Костенко у своєму романі «Записки українського самашедшего» говорить: «У всіх країнах мови, як мови, інструмент спілкування, а у нас це фактор відчуження. ... Але ж якщо мова – це Дім Буття, то чого ж ви мене виживаєте з власного дому?». [6, с. 22-23].

Мова для людини – це те, чим вона живе, виражає свої емоції; спілкується. Коли ж починає соромитися її, то в цьому й проявляється комплекс меншовартості, мова втрачає свій психологічний захист.

Прикро, що в сучасному суспільстві все частіше можна почути лайливу лексику, вульгаризми, які вживаються носіями мови для самовираження. Так, антиетикетні форми проникають у мовлення й сприймаються як норма у спілкуванні, хоча й маємо сформований історично український мовленнєвий етикет (національний кодекс словесної добропристойності, правил ввічливості, еталон мовленнєвої поведінки).

Розглянемо на прикладах поетичних творів, яким чином відбувається засвоєння дитиною материнського мовного коду, мовленнєвого етикету.

У вірші «З добрим ранком», що входить до збірки «Вуличка мого дитинства», поетеса І. Жиленко звертає нашу увагу на виховання донечки в сім'ї, де й мама, й тато залучають свою дитину до національного:

Донечко, з добрим ранком!
Глянь за вікно, *маленька.*
.....
Мама прасує бантик,
Поки співає чайник.

Тато вмиває доню.
Доня сміється: - *Тату!*
.....
Донечко, з добрим ранком!
Донечко, з першим снігом! [3, 20].

Авторка вживає звертання «маленька», виражене субстантивованим прикметником із демінутивним суфіксом -еньк-, що створює атмосферу материнської любові, ніжності. Дитина, хоч і маленька, але вже правильно вживає у своєму мовленні кличну форму під час звертання: «тату», що свідчить про виховання словом у родині, зокрема виховання через усталені мовні форми поваги до старших.

Нанизування звертань «донечко», утворених від іменникової основи додаванням демінутивного суфікса -ечк-, не лише надає контексту відтінку ласкавості, а й ілюструє емоційність українця. Мати звертає увагу донечки на зміни в природі, водночас знайомлячи дитину із національними формами звертань «з добрим ранком», передаючи їй материнський код.

Українська етномодель виховання застерігає нас від уживання грубих, лайливих, образливих слів.

Відтак, мова виконує свою захисну функцію, оберігаючи нас від негативної енергетики, адже саме в дитинстві відбувається формування особистості, закладаються етикетні норми.

Поет Анатолій Мойсієнко у вірші «Хмарка» в поетичній формі передачі розмови хмаринки з Дніпром також знайомить дітей із «кодексом ввічливості»:

До Дніпра прийшла у гості
Синя хмарка з високості.
Мовить хмарка до Дніпра:
-*Дніпре*, я твоя сестра. [9, с. 20].

Гідронім «Дніпро» та лексема «хмарка» у даному контексті персоніфікуються й постають в уяві дітей як живі істоти, тому є зразком етикетних форм звертань: «Дніпре».

У поезії «Мишка» зі збірки «Татова чарівна шафка» сумська поетеса Г. Коршунова, художньо змоделювавши мовленнєву ситуацію, де учасниками діалогу виступають звірі, показує, як правильно вживати етикетні форми:

Мишка мишку *привітала*,
Мишка мишку *запитала*:
- Є у тебе сиру трохи,
.....
- Сиру в мене дуже мало,
Але є шматочок хліба.
Пригощайся!
От спасибі! [5].

Зоонім «мишка» є для дітей близьким, а особливо для малят раннього віку, адже у цей віковий період саме через образи тварин у народних казках вони вчаться розрізняти такі категорії, як добро та зло, самі прагнуть наслідувати, імітувати

улюблених героїв-тваринок. То ж вони є еталоном поведінки. Через такий діалог між мишками діти легко засвоюють основні етикетні слова-формули ввічливості, яким вчить мама: «пригощайся!», «от спасибі!», а також дієслова на позначення поведінки ввічливої особи - «привітала», «запитала».

Окрім материнського виховання, досить важливим є бабусине виховання, якому авторка приділяє значну увагу у вірші «Подивись, бабусю»:

- Подивись, бабусю,
Он коні пасуться:
Кінь, кониця і конятко –
коняче малятко!

Сміється бабуся:
- Не так вони звуться.
Кінь, кобила і лошатко –
їхнє дитинчатко! [5].

Бабуся (Старша Мати) також через своє мовлення передає материнський код, розмовляючи із дитиною, вчить правильно утворювати граматичні форми лексем на позначення тварин: «кінь», «кобила», «лошатко», не допускаючи при цьому порушення норм словотворення: «кониця, конятко». Звертаючись до бабусі, дитя вживає іменник у характерному для національної мови кличному відмінку: «бабусю».

Отже, можемо стверджувати, що материнський код передається не лише через мовлення матері, але також і через мовлення бабусі, тата, які теж долучаються до виховання дитини. На прикладах дитячих поетичних творів ми з'ясували, що формування мовної особистості малечі починається з перших етикетних форм та звертань, почутих донею чи синочком: «спасибі», «з добрим ранком», «бабусю», «тату», «донечко», «маленька».

Лише спілкуючись рідною мовою, ми зможемо презентувати себе як націю і з покоління в покоління через материнський код передати й зберегти її неповторну самобутність.

МАТЕРИНСКИЙ КОД – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Д.С. Лаврик

В статье рассматривается понятие материнского и языкового кодов, которые являются основой формирования языковой личности ребенка, особенности их реализации в текстах украинской поэзии для детей.

Ключевые слова: *материнский, языковой код, языковая личность, речевой этикет, языковая девиация.*

MATERNAL CODE IS THE BASE OF FORMING CHILD'S LANGUAGE PERSONALITY

D. Lavrik

The article deals with the maternal and language code, which is the basis of language identity of a child, particularly their implementation in Ukrainian poetry.

Key words: *maternal code, language code, language personality, speech etiquette, language deviation.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с.
2. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М.: АСТ, 1999. – 592 с.
3. Жиленко І. Вуличка мого дитинства. Вірші. / І. Жиленко – К.: Веселка, 1979. – 32 с.
4. Забужко О. Нічні метелики. Вірші / О. Забужко // Прапор. – 1989. – №1. – С.3-6.

5. Коршунова Ганна. «Татова чарівна шафка» - рукопис.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : - А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. Палінська О.М. Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) : Автореф. дис…. канд. філол. наук: 10.02.15 / О. М. Палінська; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2004. — 19 с.
8. Юнг К.Г. Человек и его символы / К.Г. Юнг. – М. : Серебряные нити, 1997. – 368 с.
9. Мойсієнко А. «У солов'їному віночку» . Електронний ресурс: http://linguist.univ.kiev.ua/AM/

Надійшла до редакції 29 червня 2011 р.

http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/21934